

הרב יעקב אריאל

הלל בליל יום העצמאות

הקדמה

א. שני סוגי הלל

ב. הלל של פסח ולולב

ג. הלל של ליל פסח

ד. הלל של פורים

ה. חיוב הודאה והלל בחנוכה

ו. הלל של יום העצמאות

הקדמה

שנינו במשנה ובגמרא מס' מגילה :

"כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב ולתפלת המוספין ולמוספין ולוידוי הפרים ולוידוי מעשר ולוידוי יום הכפורים לסמיכה לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה למליקה ולקבלה ולהזיה ולהשקיית סוטה ולעריפת העגלה ולטהרת המצורע. כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים. זה הכלל: דבר שמצותו ביום כשר כל היום דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה.

מנלן? דאמר קרא "והימים האלה נזכרים ונעשים" (אסתר ט', כ"ח). לקריאת ההלל דכתיב "ממזרח שמש עד מבואו" (תהילים קי"ג, ג') רב יוסף אומר: "זה היום עשה ה'" (שם קי"ח, כ"ד)"

(כ', ע"ב).

מבואר אפוא שאין קריאת הלל בלילה אלא ביום. ולכאורה יש סתירה לכך מהלל של לילי פסחים, הנאמר בלילה! ויש לישב עפ"י האמור במשנה :

"מה בין פסח הראשון לשני? הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא, והשני חמץ ומצה עמו בבית. הראשון טעון הלל באכילתו, והשני אינו טעון הלל באכילתו. זה וזה טעון הלל בעשייתו, ונאכלין צלי על מצה ומרורים, ודוחין את השבת"

(פסחים צ"ה, ע"א),

והנה אכילת הפסח בין בפסח ראשון בין בפסח שני היא בלילה, אלא שבפסח ראשון קורין את ההלל בלילה בזמן אכילתו ואילו בפסח שני אין אומרים את ההלל בלילה בזמן אכילתו. מה ההסבר לחילוק זה? עומדת על כך הגמ':

"מנא הני מילי? אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אמר קרא "יהשיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ל', כ"ט), לילה המקודש לחג טעון הלל לילה שאין מקודש לחג אין טעון הלל: זה וזה טעונין הלל בעשייתו כו'. מאי טעמא איבעית אימא לילה קא ממעט יום לא קא

ממעט, ואיבעית אימא אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל?¹,
ופירש"י שם :

"השיר יהיה לכם - ביום שתגאלו מן הגלות :

כליל התקדש חג - כמו שאתם נוהגים לשורר כליל התקדש חג, ואין לך לילי חג להטעין שירה חוץ מלילי פסחים על אכילתו :
לילה המקודש לחג - כגון פסח ראשון :

שאינו מקודש לחג - כגון ליל אכילת פסח שני, שאינו יום טוב :

לילה - דפסח שני מיעט, אבל יום שהוא זמן עשייתו לא מיעט, והרי הוא כפסח ראשון שטעון הלל בשעת שחיטתו, כדאמרן בתמיד נשחט (פסחים טד, א), ולקמן (ק"ו, א) אמרינן נביאים שביניהן תקנו להם שיהו אומרים על כל פרק ופרק וכל דבר חידוש¹

(גמרא ורש"י שם, ע"ב).

מבואר אפוא שיש פסוק מיוחד המלמדנו על קריאת ההלל בלילה "ליל התקדש חג". אלא שלא מצינו הלל בלילי ימים טובים אחרים, וכאמור במשנה הנ"ל במס' מגילה, אלא בליל הפסח בלבד. משמע שליל התקדש חג לבד אינו סיבה מספקת.

א. שני סוגי הלל

והנה שני סוגי הלל ישנם, הלל של חג והלל של נס. כמבואר בגמרא :

"כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא לא איקרי מועד ראש חודש דאיקרי מועד לימא לא איקדיש בעשיית מלאכה דכתיב "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ל', כ"ט) לילה המקודש לחג טעון שירה ושאינו מקודש לחג אין טעון שירה - - -

והא חנוכה דלא הכי ולא הכי וקאמר? **משום ניסא**. פורים דאיכא ניסא לימא אמר רבי יצחק לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ... רב נחמן אמר קרייתתה זו היא הלילה. רבא אמר בשלמא התם "הללו עבדי ה'" (תהילים קי"ג, א) ולא עבדי פרעה הכא "הללו עבדי ה'" ולא עבדי אחשוורוש - אכתי עבדי אחשוורוש"

(ערכין י', ע"ב).

¹ רש"י שינה מלשון הגמ' ובמקום "על כל צרה וצרה... ולכשנגאלין" כתב "דבר חידוש". ומסתבר, שכוונתו במונח "חידוש" לאירוע גדול ששינה מצב של צרה למצב של גאולה ופתח תקופה חדשה בתולדות עם ישראל. והגר"ש גורן בתורת המועדים הביא גירסא אחרת "מקודש" ובנה עליה. ולא מסתבר, כי הלל של נס אינו זקוק ליום מקודש, חוץ מהלל של ליל פסח שנאמר בו "ליל התקדש חג" ויש לו דין מיוחד כמו שיתבאר.

וא"כ י"ל שהמשנה במגילה שאמרה שאין הלל אלא ביום, התייחסה רק להלל של חג, אך הלל של נס נאמר גם בלילה. ואכן לא מצינו באף חג שקורין את ההלל בלילה, לא בסוכות ולא בשבועות. אך הלל של ליל הפסח הלל של נס הוא, ולכן הוא נאמר בלילה. והראיה שגם בפסח שני שאינו מקודש במלאכה הייתה הו"א לקרוא את ההלל בלילה, אלמלא גזה"כ שרק בלילה המקודש לחג קורין את ההלל, דהיינו בפסח ראשון ולא בפסח שני. ולכאורה יש ללמוד מכאן, שכל הלל של נס ניתן להיאמר בלילה.

מיהו י"ל שהיא הנותנת. רק בלילה **המקודש לחג** קורין הלל של נס בלילה, אך לילה שאינו מקודש לחג אין קורין בו, אפילו הלל של נס. והראיה שהלל של חנוכה שהוא הלל של נס אין קורין אותו בלילה. וצ"ע אפוא מה נשתנה הלילה הזה, של פסח, מכל הלילות שקורין בו את ההלל? ואין סברא לומר משום דאית ביה תרתין, גם מקודש לחג וגם נס, כי כל אחד מהם, מקודש לחג לבדו ונס לבדו, אינו יכול לחייב קריאת הלל בלילה, ומדוע צירוף של שניהם, ליל פסח שהוא גם זכר לנס וגם מקודש לחג, מחייב אמירת הלל?
ובחדושי הרמב"ן הקשה:

"וא"ת והא בגמ' דילן בפרק אין נערכין (י', ע"א) תני להא דר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום יחיד גומר בהן את ההלל ולא קתני לילה של פסח, זו אינה תורה, דהתם הלל דעל עשיית מצות לא קתני, תדע דהא לא מני נמי שבשחיטת פסחים דתני להו במתני' התם, ועוד דהתם ימים קתני לפרש משנתנו דהחליל מכה לפני המזבח כו' "

(פסחים קי"ח, ע"א).

וצ"ע בכונת דבריו, היכן מצינו שעל עשיית מצוות קורין את ההלל? וצ"ל שהרמב"ן רומז בדבריו למובא לעיל: "אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן, ונוטלין את לולביהן, ואין אומרים הלל?", ולמצוות **אלו** של פסח וסוכות **בלבד** התכוון הרמב"ן. אך צ"ע הא גופא, מה נשתנו מצוות אלו מכל המצוות האחרות שאין קורין עליהן את ההלל?

ב. הלל של פסח ולולב

והנראה לומר בזה ששחיטת פסחים שונה מכל מצוה אחרת ולכן היא מחייבת אמירת הלל. והלל זה של נס הוא. וכמש"כ הטור (סי' ת"ל) ששבת הגדול נקראת ע"ש הנס הגדול שבני ישראל קשרו את פסחיהם לכרעי מיטותיהם, והמצרים שתקו. ואין ספק ששחיטת הפסח הייתה נס גדול יותר. ובזכות זו שישראל שחטו את הפסח ולא יראו מן המצרים שחט להם ה' את הבכורות. ולכן הסברא נותנת שלא יתכן

לשחוט את הפסח ולא לקרוא את ההלל. ונטילת לולב היא מסיבה אחרת לגמרי. המדובר הוא בנטילת לולב **במקדש** שנאמר בו "ושמחתם לפני ה' א-לקיכם שבעת ימים" (ויקרא כ"ג, מ'). כלומר עיקר נטילת הלולב במקדש היא מדין שמחה². לא יתכן שאדם ייטול לולב במקדש לשם שמחה ולא יאמר את ההלל שהוא הדרך העיקרית לבטא את השמחה (ואין הלל זה מדין חג, שהרי גם מי שאין לו לולב חייב לקרוא את ההלל בחג מדין חג. וגם מי שקרא את ההלל אם עלה עם לולבו למקדש לשמוח לפני ה' צריך לחזור ולקרוא את ההלל על הלולב). ולכן נראה הכרח לומר עפ"י דיוקו של הנצי"ב:

"דמיחייבין דבית ישראל לאודויי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמיתרחיש להו ניסא, דכתיב: "הללו את ה' כל גויים שבחוהו כל האומים" (תהילים קי"ז, א)"

(העמק שאלה, כ"ו).

משמע שרק ברגע הנס עצמו יש חובה מהתורה להודות ולהלל לה'. אלא שהוא הסיק מזה שהלל של ליל פסח בימינו הוא רק מדרבנן. אך י"ל שגם בימינו ההלל בליל פסח, דינו כמו בשעת יצי"מ עצמה. וזאת עפ"י מה שכתב המהר"ל:

"ורב האי גאון אמר שאין לברך על הלל בליל פסחים שאינו מצוה [של קריאה אלא שירה] כמו שאמר "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח" וכו', ואשמועינן כי אנחנו חייבים **מעצמנו** להלל לשבח לפאר. שכיון שהוא כאילו **אנחנו** יצאנו ממצרים, וכמו שהם קראו הלל בשביל הנס בלבד כך יש עלינו ליתן שבח והלול להקדוש ברוך הוא" (גבורות ה', פרק ס"ב).

(אומנם הוא דחה את דעת רב האי גאון מכח המנהג לברך על ההלל. ולמרות הרגשתו הספונטנית של האדם יש גם **מצוה** לקרוא את ההלל. אך מנהגנו לא לברך על ההלל של ההגדה וא"כ לדידן קיי"ל כרב האי גאון. אך לשיטת המהר"ל הוא מודה לרה"ג בעיקר סברתו, ששונה הלל זה של ליל פסח, שהוא שעת הנס ממש).

וכן כתב בשו"ת חתם סופר:

"דווקא הלל שקורין בכל יו"ט ויום גאולה שתיקנו לומר לכשיגאלו כדאיתא בפסחים (קיי"ז, ע"א) בהאי אמרינן ממזרח שמש עד מבואו ולא

² ובמק"א כתבנו ליישב עפ"י את פסק הרמב"ם שכל הפסולים ביום הראשון כשרים ביתר הימים ומשמע שגם לולב הגזול כשר ביתר שבעת הימים במקדש. וקשה, הרי זו מצווה הבאה בעבירה? וי"ל שביום הראשון מצות נטילת לולב היא **בלולב עצמו**, ולכן לולב הגזול פסול, משום שהוא חפצא של מצוה, ולא יתכן שקטגור ייעשה סגור. אך ביתר הימים אין המצוה בלולב עצמו אלא **בשמחה**. הלולב הוא רק אמצעי לבטא באמצעותו את השמחה, ולכן לולב הגזול כשר, וע"ד מש"כ הרמב"ם בענין שופר הגזול שכשר, שאין המצוה בשופר עצמו אלא בקול ואין גזל בקול. אף כאן המצוה היא בשמחה ולא בלולב ואין גזל בשמחה.

בלילה כי כך תיקנו, אבל בליל פסח שהיא **שעת הנס ממש** על זה נאמר "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ל', כ"ט). ועיין היטב לשון רש"י פסחים (צ"ה, ע"ב ד"ה כליל) ע"ש, א"כ לפ"ז מכ"ש וק"ו העולה מן הים וכיו"ב שהוא שעת ניסא ממש, פשיטא שיאמר אפילו בלילה" (חלק א' (אוי"ח), נ"א).

ג. הלל של ליל הפסח

ואכן משונה הלל הנאמר בהגדה מכל הלל אחר, מלבד מה שהוא נאמר לדין ללא ברכה, הוא נאמר בישיבה ומפסיקין באמצעו באכילה. משמע שאינו הלל בתורת קריאת חובה, אלא כאדם האומר אותו מעצמו, ללא כל חיוב מוגדר. וזו כוונת רב האי גאון שהלל זה אינו בתורת קריאה אלא בתורת שירה. ר"ל כאדם שזה עתה ארע לו נס והוא מודה לה' בצורה ספונטנית ללא כללי הלכה מוגדרים. וגם החולקים על רב האי גאון, כגון הר"ן הסובר שעיקר ההלל נאמר בביהכנ"ס והוא נאמר כהלכתו בברכה, מעומד וללא הפסקה, מודה לעיקר סברתו של רב האי גאון שהלל של ליל פסח הוא הלל של שעת הנס. אלא שבמקדש אמרוהו בזמן אכילת הפסח ואחרי החורבן תיקנו לאומרו במקדש מעט ברוב עם, זכר להלל שנאמר בירושלים בשעה זו, אשר חז"ל תיארוהו באומרים: "כזיתא פסחא והלילא ופקע איגרא" (פסחים פ"ו, ע"ב).

עכ"פ הלל של ליל פסח שונה מכל הלל אחר שהוא נאמר בליל התקדש חג, דהיינו בליל שימורים לישראל לדורותם. שבכל שנה ושנה כאשר מתקדש חג הפסח מתחדשת בכל אחד מישראל ההרגשה כאילו הוא יוצא **עתה** ממצרים וחובתו לומר שירה. וזמן אכילת הפסח הרי זוהי שעת הנס ממש, שהרי בשעה זו הכה ה' כל בכור בארץ ממצרים, ופסח על בתינו, לכן באופן יוצא מן הכלל יש לקרוא את ההלל בשעה זו אע"פ שאין קורין את ההלל בלילה. ואכן בפסח שני שאינו שעת הנס ממש, אין קורין את ההלל בשעת אכילתו³.

ד. הלל של פורים

³ ובזה נפלו ראיותיו של הגר"ש גורן בתורת השבת והמועד, שהביא מכמה מקורות שאמרו שירה בלילה. אין ספק שבשעת הנס אומרים שירה אפילו בלילה. ולדעת רה"ג גם לדורות אנו אומרים שירה בליל פסח, כי שעת הנס הגדול של יציאת מצרים היא לשעתה ולדורות באותה שעה. ועוד י"ל שאכילת פסח, היא המשך הקרבת קרבן הפסח, ובקדשים היום הולך אחר הלילה, ומשום כך ליל ט"ו בניסן נחשב המשך ארבעה עשר (עיין מקנה קידושין ל"ז, ע"ב), וא"כ דין יום יש לו.

ולכאורה יש להקשות על דברינו שגם בפורים וגם בחנוכה מצינו הלל בלילה, כפי שיבואר :

כבר הבאנו לעיל את הגמ' בערכין שלדעת רב נחמן (ויש שפסקו כמוהו להלכה, עיין במאיירי ובמשני"ב) קריאת המגילה באה במקום הלל. והרי קריאת המגילה נוהגת גם בלילה וא"כ מצינו הלל של נס בלילה? מיהו המשנה במגילה שפתחנו בה, אינה מזכירה את קריאת המגילה בלילה. הלוא דברים בגו!

ואכן בשו"ת נודע ביהודה כתב :

"נלע"ד דקריאת הלילה לאו מ"ע, דדברי הקבלה רק קריאת היום דבמגילה ימים נזכרים ונעשים כתיב ולא לילות. ועיין בתוס' [אומר ר"י דאף על גב דמברך זמן בלילה חוזר ומברך אותו ביום דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא וקרא נמי משמע דכן דכתיב: "ולילה ולא דומיה ל"י" (תהילים כ"ב, ג') כלומר אף על גב שקורא ביום חייב לקרות בלילה. והעיקר הוי ביממא כיון שהזכירו הכתוב תחילה, וגם עיקר הסעודה ביממא הוא כדאמר לקמן (ז', ע"ב) דאם אכלה בלילה לא יצא י"ח, והכי נמי משמע מדכתיב: "נזכרים ונעשים" (אסתר ט', כ"ח) ואיתקש זכירה לעשייה מה עיקר עשייה, ביממא אף זכירה כ"י" (ד', ע"א, ד"ה חייב)] ומה שאמרו חייב לקרות בלילה היינו מצוה דרבנן אבל לא נרמז במגילה אסתר..."

(מהדורה קמא, או"ח, מ"א).

מצינו אפוא שרבנן תקנו באופן יוצא מן הכלל קריאת מגילה גם בלילה. ואכן קריאה זו אינה מדין הלל, אלא תקנה מיוחדת של קריאת מגילה. ועיין מרחשת (ח"א, כ"ב) שכתב לפי"ז שאישה תוכל להוציא איש בקריאת המגילה בלילה. כי רק ביום שקריאת המגילה תוקנה כנגד הלל, ואישה פטורה מהלל, לכן אינה מוציאה איש. אך בלילה שגם איש אינו חייב מדין הלל, אישה ואיש שוים בתקנה זו. וא"כ אין מכאן שום ראיה להלל של נס שניתן לקרותו בלילה.

ובזה נדחים דברי הגר"ש גורן בתורת השבת והמועד (עמ' 422) שנדחק בביאור המשנה במגילה שמשמע ממנה שאין הלל אלא ביום. וכתב שאה"נ יש הלל גם בלילה. אולם המשנה לא הזכירה את ההלל של הלילה כשם שלא הזכירה את קריאת המגילה של הלילה. וערבך ערבא צריך, מדוע לא הזכירה המשנה את קריאת המגילה של הלילה? אך לדברי הנוב"י הנ"ל מבואר. קריאת המגילה של הלילה אינה מדין המשנה, אלא תקנה מאוחרת, אולי מימי ריב"ל שהוא שאמר :

"חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר "אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה ל"י" (תהילים כ"ב, ג')"

(מגילה ד', ע"א).

ולכן המשנה לא הזכירה אותה. ובאמת אין הלל בלילה.

(ואולי ראשיתה של תקנה זו נעוץ בשלהי השמד, כמבואר בתוספתא :
 "קראה בלילה לא יצא ידי חובתו. אמר ר' יוסי מעשה בר' יוחנן בן נורי,
 שקראה בצפורי בלילה, אמרו לו : אין שעת סכנה ראה"
 (מגילה פ"ב, ה"ד).

השלטון הזר אסר כנראה על קריאת המגילה, שהייתה לפי ההלכה ביום בלבד. וכידוע, משמשת קריאת המגילה למעשה לזכור, לא רק את מעשה עמלק הקדמון, אלא גם את ממשיכיו שבכל דור ודור, והדבר היה לצנינים בעיני השלטון הזר. וכדי להערים עליו הנהיגו בציפורי קריאת מגילה בלילה, שלא בזמנה. ואח"כ הפכו לתקנה כללית, וריב"ל הסמיכה על הכתוב "ולילה לא דומיה לי".

ה. חיוב הודאה והלל בחנוכה

גם בחנוכה מצינו הודאה בלילה שכן מצות הדלקת הנרות משתשתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. האם ניתן להקיש מהדלקת הנרות להלל?

אכן ראיתי בקונטרס "אמונתך בלילות" מאת הרב אורי שרקי שהביא את ביאור הגר"א לאו"ח תרע"א על ההלכה שמדליקין נרות חנוכה בביהכנ"ס. הגר"א הביא לכך ראייה מהלל בלילי פסחים שנתקן על הכוס ואומרים בביהכנ"ס משום פרסומי ניסא (ויש להעיר על הגר"א שלדבריו יוצא שציבור המתפלל בליל פסח שלא בביהכנ"ס לא יקרא את ההלל, כשם שבחנוכה התקנה היתה בביהכנ"ס דווקא, וצ"ע). והר"א שרקי הסיק מזה שקורין את ההלל בלילות. ויש להטעים את דבריו עפ"י מה שכתב הגרש"ז אויערבך :

והנה לפמשי"כ התוס' בסוכה ל"ח, ע"א דנשים פטורות מהלל של חג הסוכות ועצרת משום דמצוה שהזמן גרמא ורק בהלל שבילל פסח נשים חייבות משום דעל הנס הוא בא ואף הן היו באותו הנס, הקשו האחרונים דא"כ מאותו הטעם היו צריכים להתחייב גם באמירת הלל דחנוכה וכמו דחייבות בהדלקת נר חנוכה, ומהרמב"ם (הל' חנוכה ג', י"ד) לכאורה משמע דנשים פטורות, דכ' "ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה, עונה אחריהן מה שהן אומרים" והוא ממתני' דסוכה ל"ח, ע"א והטעם הואיל ואינו מחויב בדבר אינו מוציא את האחרים ידי חובתן?...

נלענ"ד דהדלקת נר חנוכה היא עצמה ההודאה וההלל, כלומר שע"י זה יתן אל לבו להודות לה' על הנסים הגדולים שעשה לנו בנצחון המלחמות, וכמו שאומרים בנוסח "הנרות הללו וכו' על התשועות ועל המלחמות וכו' ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל", ולא נזכר כלל נס פך השמן משום שאין ההדלקה באה כזכר לנס פך

השמן, כי לא מצינו בשום מקום להודות לה' לדורי דורות עבור זה שעשה הקב"ה נס כדי שיוכלו כלל ישראל לקיים מצוה⁴. וזהו מה שאומרים בנוסח על הנסים בתפילה ובבהמ"ז בסיום ההזכרה של הנסים והישועות "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול" ואין אומרים להדליק נרות ולהודות, ומשום שכל עיקר ההדלקה היא להודות ולהלל ולפרסם נס הישועה וההצלה.

ומכיון שזהו עיקר התקנה שפיר חייבות גם נשים בהדלקת נר חנוכה כאנשים שגם הן צריכות להודות וכמו שאמרו בגמרא הטעם שאף הן היו באותו הנס כלומר נס ההצלה ע"י המלחמות. ואפשר שמטעם זה גם נהגו להדליק בביהכנ"ס בברכה אע"פ שהוא רק מנהג ולא מצוה ולא מצינו שמברכים על מנהג חוץ מאמירת הלל בר"ח, דהוא כמשי"כ **שההדלקה היא כאמירת הלל**⁵. וגם ניחא לפ"ז מה שמדליקין בליל כ"ה, דיש מקשין כיון שנחו בכ"ה הרי הדלקת המנורה היתה רק בערב שהוא ליל כ"ו (מלבד לדעת הרמב"ם שהדליקו גם ביום), כיון שעיקר תקנת ההדלקה הוא על נס ההצלה שהיה ביום כ"ה.

אבל אמירת ההלל בשמונת ימי החנוכה אינה על מה שקרה באותו הזמן, רק תיקנו נביאים שבכל מועד שאסור במלאכה, וגם אם שבת היה נקרא מועד היו צריכים לומר הלל הואיל ואסור במלאכה כמבואר בגמ' ערכין הני"ל, וגם בכל יום שבו נגאלו אבותינו צריכים לשמוח בה' באמירת ההלל וכמבואר בפסחים קי"ז. וזהו מה שאמרו בגמ' בשבת כ"א, ע"ב לשנה אחרת קבעום ועשאו **לימים טובים** בהלל והודאה, כלומר שעשו את אותם הימים לפרק שבו חייבים לשמוח בה', אף שההלל עצמו אין בו שום זכר לאותם הנסים אשר חייבים להודות ולהלל ע"י ההדלקה... וכיון שכן כמו שנשים פטורות מהלל של סוכות ועצרת כך גם של חנוכה מפני שזה רק זמן גרמא כלומר זמן זה עשאוהו ליום שחייבים לומר בו הלל. [משא"כ אמירת ההלל בליל פסח כיון שזהו ממש הלל המצרי ומספרים הענין של יציאת מצרים וגם תקנוהו על סדר הכוסות לכן גם נשים חייבות בו]

(מנחת שלמה, מהדורה תנינא (ב-ג), סימן נ"ח)

מבואר בדבריו שגם בחנוכה תיקנו כעין פורים שהדלקת הנר היא הלילא. ויתירה חנוכה על פורים שתקנו נרות כנגד ההלל **רק** בלילה. ומבואר אפוא שיש חיוב הלל גם בלילה (כלומר הלל של נס).

⁴ ועיין במהר"ל, נר מצווה.

⁵ וכיון לדעת הגר"א הני"ל. מיהו קשה לדעת המחבר שאין מברכין על הלל של מנהג, ובכל זאת מברכין על הלל של ביהכנ"ס? מיהו גם בליל פסח דווקא לדעת המחבר יש לקרוא את ההלל בביהכנ"ס בברכה. וצ"ל שתקנת פרסומא ניסא גדולה יותר ממנהג הלל של ר"ח.

מיהו מסתבר שגם להסברו של הגרשז"א זוהי תקנה מיוחדת בחנוכה. שתיקנו להודות באמצעות הנרות, בגלל נס פך השמן, ונרות אינן אלא בלילה, כי שרגא בטיהרא למאי מהני, וגם הם זכר למקדש, והדלקת הנרות במקדש הייתה בלילה. אך מאחר ואישה הדליקה כבר נרות בליל חנוכה, והודתה בכך לה' על נס הנצחון, שאף היא הייתה בו, פטרוה מהלל שלמחרת ביום (ונס פך השמן אינו נס בפני עצמו וכמשי"כ המהר"ל, אלא הוא עיקר משמעותו של נס הנצחון במלחמה). ואין להקשות, שא"כ גם איש יצא ידי חובת הלל בנרות שהדליק בלילה? אין לומר כן, שהרי הוא חייב בלאו הכי בהלל ביום מדין יום טוב, ולכן הוא צריך גם הלל ביום וגם הודאה בלילה. אך אישה שאינה חייבת מדין יו"ט, רק מדין נס, מאחר שהודתה על הנס בהדלקת הנרות, אינה צריכה להודות עוד פעם ע"י הלל ביום עצמו.

ותדע, שאין לומר שהדלקת הנרות היא תחליף **מדוייק** להלל, שהרי בעל מוציא את אשתו אע"פ שלא הייתה בבית באותה שעה (וכן להיפך), ופשיטא שאין להוציא אישה בהלל, ע"י שיאמר בשבילה את ההלל, מבלי שהיא שמעה ויצאה מדין שומע כעונה. וק"ו שאין אישה יכולה להוציא איש בהלל, אם הוא לא שמעו במו אוזניו. אלא ע"כ תקנת נרות אינה במקום ההלל, כי אין הלל בלילה, והיא תקנה בפני עצמה. אלא שע"י הודאת הנרות, אישה יוצאת ידי"ח של ההלל⁶.

ו. הלל של יום העצמאות

"והלל זה מי אמרו? נביאים שביניהן תקנו להן לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, ולכשנגאלו אומרים אותו על גאולתן"

(פסחים קי"ז, ע"א),

דוק היטב בלשונם שהזכירו את שני הסוגים בחדא מחתא. הלל י"על כל פרק ופרק" ר"ל בזמנים מיוחדים המקודשים ואסורים במלאכה,

⁶ לפני שמצאתי את דברי הגרשז"א ישבתי את קושיותי בדרך קצת שונה. הגרשז"א סובר שנתנו לחנוכה דין יום טוב לענין ההלל. לדעתו הלל של נס והלל של חג חד הם. אולם לאור האמור לעיל ששני דינים הם בהלל, הלל של נס והלל של חג, נלעני"ד לומר באופן אחר. לא מצינו הלל של יו"ט אלא ביום המקודש ואסור במלאכה, כמבואר בערכין (י, ע"ב). והלל של חנוכה הלל של נס הוא, וכאמור לעיל עיקרו של הלל זה צריך להאמר רק בעת התרחשות הנס. מ"מ בגלל חשיבותו של הנס קבעו כתקנה לדורות שבכל חנוכה נזכור את הנס שארע בימים ההם בזמן הזה ע"י קריאת הלל. וכמו שנאמר בשבת (כ"א, ע"ב) לשנה הבאה קבעום בהלל והודאה. ותקנת ההלל היא קריאת אותו הלל שאנו נוהגים לומר בכל חג ובכל פרק וכמו שאמרו בפסחים (ק"ז, ע"א).

"ועל כל צרה וצרה" הוא הלל של נס. מיהו דין שווה לשניהם. אין בתוכנו של ההלל שום איזכור לאירוע מיוחד (חוץ מיציאת מצרים). קריאת ההלל של חנוכה, שהוא הלל של נס, אינה שונה מקריאת ההלל של שבועות וסוכות שהוא הלל של חג. וא"כ כל ההללים, בין של נס ובין של חג, גדר אחד להם, שתיקנו לאומרם במועדם. ולכן דינו של ההלל הוא ככל מצוה שהזמן גרמא כי הוא נקבע לזמן ידוע. לא כן הלל של ליל פסח הוא הלל של שעת הנס ממש. וכשאדם ניצל מסכנה בלילה הוא אומר שירה באותה שעה שניצל, גם בלילה. ולכן גם הלל של ליל פסח נאמר בלילה ונשים חייבות בו שאף הן היו באותו הנס. ובפרט שאנו מזכירים בו במפורש את יציאת מצרים שארעה באותה שעה ממש. אך הלל של חנוכה שאומנם תקנוהו להאמר על נס אך תיקנו לומר בו את אותו ההלל הנאמר בכל יו"ט נתנו לו גם את אותו גדר של יו"ט שאינו על נס דווקא ולכן נשים פטורות ממנו כדין הלל של יו"ט⁷.

ולדברינו ע"כ כוונת הגר"א היא אחרת. עיין ר"ן ערבי פסחים שהאריך בתקנת ההלל בביהכ"ס בלילי פסחים. ותורף דבריו שתקנו הלל בביהכ"ס בליל פסח משום פרסומי ניסא. והוא כנראה זכר להלל שהיה נאמר בירושלים בלילה הזה בעת אכילת הפסח וכנ"ל. למדנו מכאן שביהכ"ס שהוא מקדש מעט משמש תחליף למקדש ולירושלים (שאף היא נקראת מקדש). לכן כשרצו לעשות פרסומי ניסא לנרות שהדליקו בחצרות קדשך בחנוכה, תיקנו לעשות זאת בביהכ"ס. ואין מכאן שום ראייה שהדלקת נרות בביהכ"ס בחנוכה היא במקום הלל. וממילא אין כל ראייה לכך שהלל נאמר בלילות. וליל פסח שאני, כמש"כ שזמן אכילת הפסח, הוא שעת הנס ממש⁸.

⁷ ועיין יביע אומר (חי"ו, או"ח, סי' מ"ה) שדן בחיובן של נשים בהלל של חנוכה, ומסקנתו שהן פטורות, עיי"ש.

⁸ ויש להעיר על סגנון דבריו של הר"א שרקי שהפריז על מידותיו בכך שקבע ש"כל מי שאינו אומר הלל בליל יום העצמאות מתכחש לאופיה של הגאולה ומעכב את שלמות הופעת אור ה' עלינו". והוסיף גם רמזים מתורת הסוד. מקובלנו שאין לערב עניני אמונה בעניני הלכה. את ההלכה יש לברר בכליה ההלכתיים וכל המערב מין בשאינו מינו עובר על איסור כלאים, כלשון החת"ס. את האמונה יש לכוון עפ"י ההלכה ולא להפך. אמונתו של אדם לא נפגמת חלילה בגלל דבקותו בהלכה הצרופה, אדרבה... מעידני על מו"ר הרצי"ה קוק זצ"ל שלא אמר הלל בלילה, ולא בברכה בשנים הראשונות לקום המדינה ואמונתו בגאולת ישראל לא נפגמה עקב כך. כמ"כ הפריז הר"א שרקי על מידותיו שהשוה את יום העצמאות ליציאת מצרים בפסח. יציאת מצרים תישאר המאורע הגדול ביותר בתולדות עם ישראל עד שתבוא הגאולה האחרונה שעליה נאמר "לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה" וכו' (ירמיה כ"ג, ז'). אומנם זכינו ב"ה לאתחלתא דגאולה, אך העיקר עוד לפנינו. וברוב התלהבותו להשוות את ליל יום העצמאות לליל הסדר לא שם לב לכך שהמנדט הבריטי על א"י הסתיים בליל שבת ו' אייר שהוא מוצאי יום העצמאות. ובצדק העיר על דבריו בקונט' "שחר אהללך" להרב אליהו אריאל אדרי. אלא שבכל קונטרסו זה הוא לא עמד על המיוחד בליל פסח, שהוא שעת הנס ממש ולכן אומרים בו שירה בלילה.

מכיון שאמירת הלל בליל פסח היא חידוש, אין לך בו אלא חידוש, וסתם משנה במגילה מורה כן, הרי אנו בחזקתנו שלא זכינו שיאמר הלל בלילות. והנוהגים לומר הלל בלילה יאמרוהו ללא ברכה.

ומה שהסתמך הר"א שרק על החלטות הרה"ר, מסר לי הרב כדיר צבאן זצ"ל, רבה של נתיבות, שהיה חבר מועצת הרה"ר באותם ימים, שהחלטות על יום העצמאות (כגון לומר הלל ביום העצמאות שחל ביום ששי או שבת וכדו') לא נתקבלו על דעת חברי המועצה.